

2013. 6. *Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень*: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/print1366733208343308>. 7. *Про нотаріат*: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII (станом на 01.01.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. 8. *Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень*: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/print1366733208343308>. 9. Кузнецова Н.С., Кулініч П.Ф., Майданик Р.А. Цит. праця. 10. *Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру*: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-p/print1370875046347728>. 11. *Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень*: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/print1366733208343308>. 12. *Про нотаріат*: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII (станом на 01.01.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>. 13. Дьоміна О.О. Деякі питання застосування законодавства у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень / О. О. Дьоміна, І. С. Капуш // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 3(12). – С. 132-140. 14. *Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 29.12.2012 № 01-06/1953/2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1953600-12/conv/print1372596353242471>

УДК 347.02

О. В. МІРОНКІН

ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАХИСТУ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена актуальним питанням визначення підстав і порядку застосування заходів захисту права спільної власності. У результаті аналізу наукової літератури і законодавства сформульовано власне визначення поняття, підстав, порядку і заходів захисту права спільної власності. Розглянуто особливості здійснення цивільно-правового захисту права спільної власності.

Ключові слова: право власності, право спільної власності.

Миронкин А.В. Основания и порядок применения средств защиты общей собственности

Статья посвящена актуальным вопросам определения оснований и порядка применения средств защиты права общей собственности. В результате анализа научной литературы и законодательства сформулировано собственное определение понятия, оснований, порядка и средств защиты права общей собственности. Рассмотрены особенности совершения гражданско-правовой защиты права общей собственности.

Ключевые слова: право собственности, право общей собственности.

Mironkin Oleksandr. The bases and procedure for application remedies protection of common ownership

© МІРОНКІН Олександр Валерійович – аспірант відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

The article is devoted to actual issues of determining the bases and procedure for application remedies protection of common ownership. As a result of the analysis of the scientific literature and law formulated own definition of the concept, reason, order, and remedies protection of common ownership. Consider the features of committing a civil rights protection of common property.

Key words: *property rights, rights common property.*

У контексті інтеграційних процесів в Україні: набуття членства в СОТ, прагнення стати повноправним членом ЄС та інших міжнародних організацій, особливого значення набуває вдосконалення законодавства України з метою відповідності правового регулювання суспільних відносин міжнародним стандартам. Зокрема, вказане стосується відносин власності, у тому числі спільної власності, що в силу численних позовів у вказаній сфері потребує детального та якісного правового регулювання. Наведене й обумовлює актуальність теми статті.

На сьогодні питання права спільної власності, зокрема, й захисту прав співвласників на належне їм спільне майно розглядається у працях С.С. Алексєєва, І.В. Болокан, А.Б. Гриняка, І.О. Дзери, О.В. Дзери, І.М. Кучеренко, О.І. Мацегоріна, І.М. Осолінкера, О.І. Сафончик, І.Ф. Севрюкової, К.І. Скловського, І.А. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчука, Н.Ю. Христенко, Я.М. Шевченко та ін.

Проте безперервний розвиток суспільних відносин зумовлює необхідність удосконалення чинного законодавства України, наукового обґрунтування такого удосконалення, зокрема, з питань застосування заходів захисту права спільної власності, дослідження яких і становлять мету даної статті.

Розуміння ключових категорій є запорукою коректного, правильного та повноцінного дослідження, тому, на нашу думку, у першу чергу слід розглянути визначення основних понять, а саме: право спільної власності, захист права спільної власності, заходи захисту права спільної власності, підстави та порядок застосування заходів захисту права спільної власності. При цьому зазначимо, що питання, окреслені в меті статті розкриваються в контексті дослідження, присвяченого заходам цивільно-правового захисту права спільної власності, тому інші заходи захисту, які належать до сфер регулювання інших галузей права, не розглядатимуться.

Цивільне законодавство України не закріплює визначення поняття «право спільної власності», ст. 355 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹ лише закріплює правовий режим майна, що належить декільком особам: майно, що є у спільній власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно).

Виходячи з аналізу даної норми, а також з визначення поняття «право власності», наведеного у ч. 1 ст. 316 ЦК України, *право спільної власності можна визначити, як врегульоване правовими нормами право власності двох або більше осіб (співвласників) на певне (спільне) майно, яке вони здійснюють відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (не співвласників).*

За допомогою аналізу ст.ст. 317, 355-357 ЦК України можна запропонувати наступне розуміння змісту права спільної власності.

Право спільної власності – це комплекс правомочностей, який складається з права володіння, права користування та права розпорядження, якими наділені двоє або більше осіб (співвласників) в однаковому ступені або у визначених межах (залежно від того, це право на спільну сумісну чи часткову власність, яка поділена на рівні або нерівні частини) щодо певного об'єкту права власності.

Окреме закріплення на законодавчому рівні права спільної власності зумовлене насамперед необхідністю урахування волі співвласників, а також забезпечення кожному з них їх законних інтересів при здійсненні права спільної власності. Завдяки цьому, права та інтереси будь-якого учасника обмежуються і не дають можливості вчиняти певні дії, не враховуючи волю інших учасників².

Для права спільної власності є характерним множинність його суб'єктів, що впливає із визначення, наведеного вище, та загалом із сутності інституту права спільної власності. Отже, особливістю поняття «захист права спільної власності» є те, що захисні норми спрямовані як на захист прав співвласників від третіх осіб, так і на захист прав кожного співвласника між ними³.

У зв'язку з цим можна запропонувати наступне визначення поняття «захист права спільної власності», а саме – це застосування співвласниками (співвласником) заходів захисту права спільної власності самостійно або шляхом звернення до уповноважених законом осіб (суд, органи державної влади та місцевого самоврядування, нотаріус) у випадках, передбачених чинним законодавством України.

Вказані випадки слід розуміти як підстави для застосування заходів захисту. Такі підстави передбачені ч. 1 ст. 15 ЦК України – порушення, невизнання та оспорювання.

Як вказує О.І. Мацегорін, під порушенням цивільного права (в даному випадку права спільної власності) розуміється результат протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок якого суб'єктивне право уповноваженої особи зазнало зменшення або припинило своє існування. Порушення права позбавляє його носія можливості здійснити своє право повністю або частково впродовж певного часу⁴.

Невизнання цивільного права – це такі дії зобов'язаного учасника цивільних відносин перед уповноваженою особою, які спрямовані на заперечення в цілому або у певній частині його суб'єктивного права, внаслідок чого уповноважена особа позбавляється можливості здійснити своє право⁵.

У свою чергу, оспорювання – це наявність невирішеного спору між уповноваженою особою та іншими учасниками цивільних відносин, які заперечують приналежність такого права, а також з приводу наявності чи відсутності суб'єктивного цивільного права у сторін⁶.

Зважаючи на таке визначення понять порушення, невизнання та оспорювання, підстави захисту можна поділити на дві групи:

1) загальні (або абстрактні), які характерні для будь-яких цивільних прав та інтересів та характеризують узагальнені причини для застосування заходів захисту: порушення, невизнання, оспорювання;

2) спеціальні (конкретні) – конкретні життєві ситуації, за яких особа потребує захисту своїх прав та інтересів та які за своїми ознаками характеризуються як порушення, невизнання або оспорювання.

Отже, підстави захисту права спільної власності – це випадки порушення, невизнання або оспорювання права спільної власності співвласника (співвласників) третіми особами та/або іншим співвласником (співвласниками), наявність яких спричинює негативні наслідки для співвласника (співвласників) та перешкоджають або унеможливають реалізацію належних законних прав та інтересів стосовно спільного майна (його частини).

У свою чергу заходи захисту права спільної власності можна визначити, як передбачені чинним законодавством способи та засоби захисту, спрямовані на попе-

редження, припинення та подолання наслідків порушення, невизнання або оспорювання права спільної власності з метою нормальної реалізації прав та інтересів співвласників щодо належного їм спільного майна (його частини) у спосіб, що не суперечить чинному законодавству та не шкодить правам та інтересам інших осіб (у тому числі інших співвласників).

Захист цивільних прав, у тому числі права спільної власності, може відбуватись у судовій та несудовій формах (існує й інший поділ форм захисту на види: юрисдикційна і неюрисдикційна).

Судові способи захисту цивільних прав передбачені ч. 2 ст. 16 ЦК України: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення та ін.

Вказані способи віднесено до загальних, оскільки вони застосовуються при порушенні, невизнанні або оспорюванні будь-яких цивільних прав та інтересів, у тому числі прав та інтересів співвласника (співвласників) щодо належного їм спільного майна (його частини).

Шляхом аналізу чинного законодавства, а також постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. № 20⁷, можна виділити спеціальні (характерні лише для даної категорії цивільних прав) способи судового захисту у сфері права спільної власності, а саме:

1) визначення порядку володіння, користування та розпорядження майном, що є спільною власністю;

2) поділ спільного майна або виділ з нього частки;

3) переведення прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної власності, щодо своєї частки з порушенням права іншого учасника спільної власності, на привілейовану купівлю цієї частки.

При цьому, І.В. Болокан стверджує, що основними спеціальними засобами захисту права спільної власності є позови про поділ спільної власності та про виділення частки у спільній власності. Позов про переведення прав і обов'язків покупця на співвласника не можна визнати засобом захисту права власності, а необхідно розглядати як засіб захисту права на власність⁸. Окреслене пояснюється тим, як вказує І.О. Дзера, що співвласник, який виявив намір придбати відчужену без його згоди частку, не є її власником⁹.

До несудової форми власності відносяться самозахист (притримання, необхідна оборона, крайня необхідність, заходи оперативного впливу¹⁰), нотаріальний захист (вчинення виконавчого напису; в інших випадках нотаріус працює виключно із безспірними фактами, тому при невизнанні або оспорюванні прав особа не може звернутись до нотаріуса), звернення до уповноважених осіб органів державної влади та місцевого самоврядування.

Отже, розглядаючи наведені вище способи та деякі із засобів захисту права спільної власності, можна поділити їх на:

1) загальні:

– передбачені ч. 2 ст. 16 ЦК України;

– способи, що належать до несудової форми захисту цивільних прав та інтересів;

2) спеціальні, віднесені до судової форми захисту: визначення порядку володіння, користування та розпорядження майном, що є спільною власністю; поділ спільного майна або виділ з нього частки; переведення прав і обов'язків покупця

за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної власності, щодо своєї частки з порушенням права іншого учасника спільної власності, на привілейовану купівлю цієї частки.

Загальні, як вже було вказано, можна застосовувати у випадках порушення, оспорювання або невизнання права спільної власності, й у інших випадках порушення цивільних прав та інтересів. Спеціальні ж способи захисту можна застосовувати винятково у разі захисту права спільної власності з окреслених вище підстав.

Разом з цим, слід погодитись із думкою О.К. Корчемного, що вибір способу захисту (з числа наведених вище) залежить не стільки від форми захисту, скільки від специфіки права, що захищається, характеру порушення і відбувається з урахуванням встановлених законом меж здійснення суб'єктивного права на захист¹¹.

Оскільки загальні способи захисту докладно досліджені та розглянуті у наукових джерелах, інтерес для нашого дослідження становлять лише спеціальні способи, для кожного з яких характерний власний порядок застосування.

Порядок застосування заходів захисту права спільної власності – це сукупність юридичних вимог і юридично значимих дій, спрямованих на захист прав та інтересів співвласників стосовно майна або його частини, належних їм на праві спільної власності.

Володіння, користування та розпорядження майном, що є спільною власністю, здійснюється за взаємною згодою всіх учасників, а за її відсутності – спір вирішується у судовому порядку. При цьому співвласники мають рівне право голосу при здійсненні цих правомочностей незалежно від розміру часток кожного. Співвласники вправі залежно від призначення майна встановити порядок володіння, користування ним або його частинами у натурі, визначити черговість та інші умови користування конкретною річчю¹².

Виділення майна, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за бажанням співвласника. У разі виділення частки із майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки кожного із співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними, законом або рішенням суду. Причому виділення може провадитись як у натурі, так і, за згодою співвласника, шляхом грошової компенсації.

Поділ майна, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за домовленістю між співвласниками цього майна. У разі поділу майна, що є у спільній сумісній власності, вважається, що частки співвласників у праві спільної сумісної власності є рівними, якщо інше не встановлено домовленістю між ними або законом (ч. 1, 2 ст. 372 ЦК України).

Окрім цього, за рішенням суду частку співвласника може бути збільшено або зменшено з урахуванням обставин, які мають істотне значення (абз. 2 ч. 2 ст. 372 ЦК України). Наприклад, суд може відійти від рівності часток при поділі майна подружжя та визнати за одним із подружжя право на більшу частку в спільному майні з урахуванням інтересів неповнолітніх осіб, що залишаються на його утриманні (ст. 70 Сімейного кодексу України¹³). У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється¹⁴.

Останнім спеціальним способом захисту права спільної власності є переведення прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним учасником спільної власності, щодо своєї частки з порушенням права іншого учасника спільної власності, на привілейовану купівлю цієї частки.

Так, при продажу частки з порушенням права переважної купівлі інший учасник спільної власності протягом трьох місяців може звернутися до суду з позовом про перевід на нього прав і обов'язків покупця (ст. 362 ЦК України). До таких вимог застосовується позовна давність в один рік, який обчислюється з дня, коли позивач дізнався чи повинен був дізнатися про укладення правочину.

Право переважної купівлі-продажу захищається саме позовом про переведення на учасника спільної власності прав і обов'язків покупця, а не позовом про визнання правочину нікчемним, який здійснений з порушенням цього права, і визнанням договору, укладеного з одним із співвласників¹⁵.

Вказане можна пояснити тим, що право на пред'явлення позову про переведення прав і обов'язків покупця виникає лише за наявності факту укладення договору, згідно з яким частка у спільній власності відчужується третій особі. Якщо вказаний правочин визнати недійсним, то й переведення прав і обов'язків покупця стане неможливим, оскільки майнові права власника відчужуваної частки відновляться, а відносини відчуження частки у спільному майні будуть припинені.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вивчення проблем захисту права спільної власності не обмежується визначенням підстав і порядку застосування заходів захисту. Додаткового висвітлення потребує кожен із заходів захисту права спільної власності.

1. Цивільний кодекс України: Закон № 435-IV від 16 січня 2003 р. (станом на 9 червня 2013 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> **2.** Христенко Н.Ю. Право спільної сумісної власності фізичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Н.Ю. Христенко. – К., 2006. – С. 12. **3.** Там само. – С. 24. **4.** Мацегорін О.І. Поняття та зміст захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 144. **5.** Там само. **6.** Там само. **7.** Про практику у справах за позовами про захист права приватної власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 20 від 22 грудня 1995 р. (станом на 25 травня 1998 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0020700-95> **8.** Болокан І.В. Зобов'язально-правові та спеціальні засоби захисту права власності в підприємницькій діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І.В. Болокан. – К., 2008. – С. 12. **9.** Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І.О. Дзера. – К., 2001. – С. 13. **10.** Осолінкер І.М. Самозахист права власності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І.М. Осолінкер. – Х., 2011. – С. 11. **11.** Корчемний О.К. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях / О.К. Корчемний // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 3(26). – С. 249. **12.** Сафончик О.І. Проблемні питання реалізації права спільної часткової власності за законодавством України / О.І. Сафончик // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 66. – С. 43-44. **13.** Сімейний кодекс України: Закон № 2947-III від 10 січня 2002 р. (станом на 9 червня 2013 р.) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> **14.** Стефанчук Р.О. Цивільне право України: навчальний посібник. [Електронний ресурс] / Стефанчук Р.О. – К.: Прецедент, 2005. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part5/502.htm **15.** Сафончик О.І. Цит. праця. – С. 46.